

TEINE OSA

TUO DE JÄTIN KUS

I

Esimest korda elus Indrek
mahajäetuna ja nagu maailmaast
rattad hakkasid pöörsema, tagua

Kogu minevik tõmbus millegi pe-
ta ja muutus nagu unenäoks, muinas-
tendus äkki tähts^{sa}ana; mis tulemas,
alles pealegi igahugune rüü.

Ta oli endalegi võõras selles võõra
külasis ta waganurka. Ainure lat-
sus vilksatasid mööda valgete kannudega traate ränd-
pööraste vahel, nüüdud aedudest,

Lavastaja
ELMO NÜGANEN

Kunstnik
IIR HERMELIIN

Muusikaline kujundaja
RIINA ROOSE

A. H. TAMMSAARE | E. NÜGANEN
TÜDESOIGUS

**TEINE
OSA**

Etendus on kolmes vaatuses
Esietendus Põrgulaval 12. veebruaril 2005

Teatri peanäitejuht: Elmo Nüganen
Teatri direktor: Raivo Põldmaa

TALLINNA LINNATEATER

Osades:

Indrek Paas – **Argo Aadli**

Härri Maurus, kooli direktor – **Aarne Üksküla** (külalisena)

Ramilda Maurus, tema tütar – **Elisabet Tamm**

Õpetajad:

Ollino – **Indrek Sammul**

Schnellmann – **Andres Ots**

Timusk – **Jaanus Rohumaa**

Slopašev – **Rain Simmul**

Voitinski – **Kalju Orro**

Molotov – **Allan Noormets**

Kulebjakov – **Margus Tabor** (külalisena)

Vihalepp – **Kalev Tammin**

Kooli personal:

Jürka – **Ago Roo**

Proua Malmberg, Ramilda tädi – **Helene Vannari**

Õpilased:

Kopfschneider – **Andres Raag**

Tigapuu – **Mart Toome**

Lible – **Bert Raudsep**

Sikk – **Indrek Ojari**

Vainukägu – **Andero Ermel**

Von Elbe – **Alo Kõrve**

Vürst Bebutov – **Mart Koldits**

Solotarski – **Andres Raag**

Perekond Vaarmann:

Emand Vaarmann – **Anne Reemann**

Molli, tema vanem tütar – **Hele Kõre**

Tiina, tema noorem tütar – **Maria-Netti Nüganen**

Jürka "naine" – **Tiina Kukli**

Voorimees – **Jaak Kaljurand**

Etenduse juht: Annika Rohtväli

A. H. Tammsaare (1899)

Anton Hansen-Tammsaare koolitee

Kaheksandast neljateistkümnenenda eluaastani on tulevase kirjaniku põhitegevuseks karjapoisitöö. Sellal käib ta lähedases külakoolis, kuni range isa, kes ei tunnista midagi muud kui oma tööd, saadab ta mõningase tõrkumise järel neljakümne kilomeetri kaugusele Väike-Maarja kihelkonnakooli, mille ta lõpetab 1897 aastal. Selle kooli juhataja, luuletaja Jakob Tamm (1861–1907) oli tegusa kirjandusliku ringi keskpunktis, kuhu kuulusid Jakob Liiv, Otto Münther jt. Esmajoones oli siiski oluline, et Tammsaare sai kooli raamatukogus võimaluse esmatutvumiseks maailmakirjanduse suurteostega. Lõpuklassis loetakse Gogolit, Puškinit, Lermontovi ja Krõlovi originaalkeeles. Eesti kirjandusega ja soome “Kalevalaga” tutvutakse Jakob Tamme õpetusel. Keskkooli lõpetamisest pole haridusjanusele talupoisile küllalt. Kuna peaaegu kahekümne aastast noormeest ei võeta enam riiklikku gümnaasiumi vastu, läheb ta ise, viiskümmend rubla taskus, jaanuaris 1898 Tartusse selgitama, kas sealne Hugo Treffneri juhitud eragümnaasium võiks talle abituuriumini-pääsul abiks olla, ning tal on õnne. Hugo Treffner võtab ta oma õppeasutusse vastu, ja kuna tal ei piisa õppemaksuks ja kostikuludeks raha, kohustub ta sooritama koolis ja pansionaadis mõnesuguseid töid. Selles tollasel Venemaal ainulaadses õppeasutuses veedab Anton Hansen viis aastat, kuni ta kevadtalvel 1903 sooritab edukalt küpsuseksamid. See on aeg, mille vältel tal kõigi kõrvalkoormuste kiuste õnnestub lõpetada põhiline hariduskäik, täiustada oma teadmisi vene ja vähemal määral saksa keeles – eelisektüüriks neil aastail on Gogol, Dostojevski, Tšehhov, Hauptmann ja Sudermann –, aga ka juba noore proosakirjanikuna profileeruda: septembrist 1900 ilmuvad ajalehtedes “Postimees” ja “Rahva Lõbu-Leht” ta esimesed följetonistliku iseloomuga tööd ja 1901. aastast esimesed tõsiseltvõetavad jutustused. Nõnda pole ta kooli lõpetades enam tundmatu nimi ja saab otsemaid koha tollase suurima eesti ajalehe “Teataja” toimetuses Tallinnas. Tema ainevaldkondadeks on kohalikud uudised ja teatriarvustus.

Tammsaare hilisema elutee suhtes osutub määravaks akadeemilise hariduse omandamise soov. Jaanuaris 1908 alustab ta juuraõpinguid Tartu Ülikoolis. Selle kõrval kuulab ta loenguid loodusteadustes, psühholoogias, psühhiaatrias ja matemaatikas, ning õpib inglise ja prantsuse keelt, loeb Lessingit, Goethet, Schillerit, Shakespeare'i, Wilde'i, Shaw'd, Bourget'd, Anatol France'i, Maupassant'i ja Zola'd originaalis, kirjutab mõned mahukamad jutustused, osaleb üliõpilasseltsi “Ühendus” kirjanduslikes vaidlustes, hiilgab vaimuka ja rõõmsa seltskonnainimesena ning leiab selle kõrval veel aega esineda viiulisolistina

ja sooritada edukalt ettenähtud juuraeksamid. 1911. aastal avastavad arstid tal grippi haigestumisega seoses kaugelearenenud tiisikuse ja ta peab õpingud lõpueksamiteta katkestama. Tervise tõsine halvenemine sunnib teda 1912 otsima nabi aasta jooksul paranemist Kaukaasias.

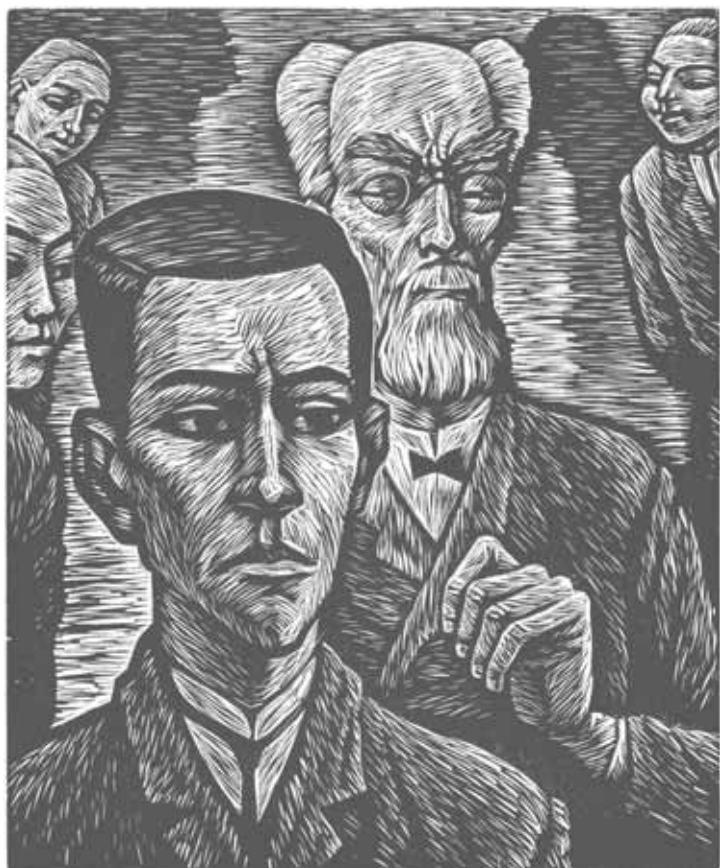
Professor **Friedrich Scholzi** ettekandest Saksamaa ülikoolides Tammsaare juubeliaastal 1978. (Tõlkinud Jaan Kross)

Hugo Treffneri eragümnaasiumi hoone Tartus Hobuse tn. 2

“Kivimaja, aga see on ainult eespoolt nõnda, tagapoolt on kõik puust, puhtast puust. Võiks öelda – kivist pää, puust saba. Saba see peasi ongi, kivipää on ainult sildiks ja soovituseks, sest otsaette on kirjutatud: kõige esimesema järgu kool, nii et kõrgemat ja suuremat ilmas enam ei ole.”

“Tõde ja õigus” II, I ptk.

Indrek ja Maurus.

Herald Eelmaa illustratsioon "Tõe ja õiguse" II osale (1965)

Indrek Paasi koolitee

Indrek käis koos oma vanema vennaga talviti köstrikoolis. “Kool mõjus Indrekusse kui mürk: oled kord teda millegipärast tarvitama hakanud, siis ei pääse temast enam, sest ihk tema järele aina kasvab.” Iseloomulik tema iseloomu passiivsusele ja üksindusekalduvusele on see, et ta ei tunne mingit tahtmist vahetundidel koos teistega mäest alla liugu lasta, vaid jääb kõrvaltvaatajaks, kuni jätab sellegi, et süveneda raamatusse. /---/ Köstrikool võõrutas Indrekut üha enam kodust. Tahtmine jätkata õpinguid linnas kasvab, kui ta saab vallakirjutaja abiliseks. Lõpuks teeb ta otsuse. Isa solvab see, et poeg ei ole pärinud tema arvamust. Aga ta on nõus ja lubab aidata Indrekut rahaga, nii palju kui saab. Ja nii hakkab siis Indrek ühel hommikul Tartusse sõitma. See toimub romaani I osa lõpus. II osa alguses härra Mauruse eragümnaasiumi esimesse klassi tulles on Indrek juba 18-aastane ehk kõikidest klassikaaslastest vanem. Ta teadmised on lünklikud. Ta ei oska üldse saksa ega ladina keelt ja peab seetõttu tegema rohkem tööd kui teised õpilased. III osa algab kirjeldusega Indreku toaüürimisest. Hiljem saame teada, et pärast seda, kui Maurus ta koolist minema ajas, on ta püüdnud teha üliõpilaseksamit, kuid läbi kukkunud, ja kohamäärangutest – linna suuruselt ja sellest, et see on mere rannal – märkame, et Indrek ei olegi enam Tartus, vaid Tallinnas.

Gustav Suits on kujutanud Tammsaare kooliaega kirjutises “Tammsaare tee ja töö”, mis ilmus 1928. aasta “Loomingus” – enne “Tõe ja õiguse II osa (!) – ning sobib sama hästi Indrek Paasi kooliaega: *“Aineline kehvus, jõukate vanemate poegi painamatud teenimisvajadused, Treffneri pansioni lauakatmine, tundide andmine tolle omapärase eragümnaasiumi alamais klassides ja väljaspool – kõik see ei koormanud mitte ainult ta kooliõpinguid ja koolilõpetamist. Õpperahade puudus pigistas ühtaegu tema isetegevusele ärganud kirjanikuannet.”*

Hugo Treffner
ja tema kooli õpetajad:

M. Rehbinder,
matemaatikaõpetaja

V. Ohmann,
usuõpetaja

Kõige esimesema järgu kool

Eesti arvustus peab täiesti iseenesestmõistetavaks asjaks seda, et “Tõe ja õiguse” II osas kujutatud “Härra Mauruse gümnaasium” tähendab Hugo Treffneri tuntud, Tartus tegutsenud eragümnaasiumi. Tammsaare teost on nimetatud lausa mälestusteraamatuks, kus ta toob esile oma elamusi ja tähelepanekuid Treffneri koolist, kus ta mõne aasta õppis. Ja härra Maurus oleks selle järgi mingi vaba käega tehtud visand Hugo Treffnerist.

Treffneri gümnaasium on etendanud omapärast osa Eesti kultuuri arengus. Seal on õppinud rohkem Eesti avaliku elu tegelasi kui üheski teises koolis. Teiselt poolt selle kooli õppemeetod – kui sellisest käesoleval juhul üldse juttu võib olla – on jätnud õpilastele päris segaseid mälestusi.

Gümnaasium tegutses tänapäevaselt seisukohalt vaadates üsna kummaliselt. See oli mingsugune pansionaatkool, mille õpetajaskond oli üsna segane element, suurelt osalt Venemaa eri piirkondadest sinna sattunud, enam või vähem degenerereerunud “magistrid” ja üliõpilased. Ka vaesed vanemad õpilased õpetasid nooremaid, et tasuda oma ülalpidamise- ja õppemakse. Õpilaselement oli vähemalt sama kirju kui õpetajaskond: vene aadlike ja suurkodaanlaste teistest koolidest välja visatud järglased, vaesed Eesti maapoised, peale selle õppis seal külakooliõpetajaid ja isegi kõstreid, kes seda teed mööda püüdsid keskharidust saada. Mingit kindlat klassidesse jaotamist ei olnud. Õpilane võis keset semestrit üle minna kõrgemasse klassi, kui suutis sellest õpetusest aru saada. Kooli võis tulla ja sealt ära minna keset semestrit. See ei andnud mingit küpsustunnistust, vaid selle läbi teinu sai sooritada ülikoolis õppimiseks loa andva eksami kuskil mõnes riiklikus koolis.

Veli Ilmar Mikkoneni Helsingi Ülikoolis kaitstud magistritööst “Indrek Paas. A. H. Tammsaare romaani “Tõe ja õigus” peategelane” (1934).
(Tõlkinud Luule Sirp.)

C. Treffner
usuõpetaja

J. V. Veski, inspektor
ja lauluõpetaja

J. Nikolski, vene keele
ja kirjanduse õpetaja

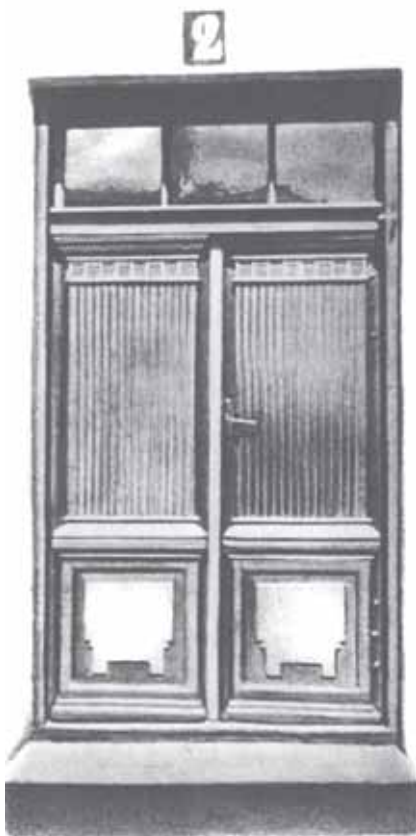
Tõsielust pärineva materjali uputuses jäi tervel real lugejatel ja ka kriitikutel tollal märkamata põhiline: mida selle kõigega romaanis tehakse, missugused mälestused oli autor unarusse lasknud vajuda, missugused ta oli alles jätnud ja millisel moel ta oli seda kõike muutnud romaani kui terviku jaoks. Tegelase ja prototüübi kokkulangevuse kütkestavus muutus seevõrra tugevasti esteetiliseks teguriks, et nendesse kujudesse, kelle puhul see printsiip ilmselt paika ei pidanud, suhtuti umbusklikult. Seda, mis moodustab siin teose põhilise koostisosa, kas eirati kui üleliigset filosoferimist või siis ainult mainiti armulikult kui paljast dekoratiivset elementi tõelise tuuma, Treffneri gümnaasiumi "eepose" juures. /---/ Kuid "Tõde ja õigus" II pole üksnes Tammsaare noorusaja mälestuste kehastus.

Kui Vargamäe kohta öeldi, et see on "Eesti miniatuuris" ja kui autor ise nägi siinsetes võitlustes inimese üldistatud võitlust maaga, siis Mauruse kool hoolimata oma välisest sarnasusest "Hugo Treffneri eragümnaasiumiga", on juba ühetähenduslikult kogu maailma, eeskätt selle vaimsete püüdluste mudeliks, see on maailm miniatuuris. /---/ "Tõe ja õiguse" teise köite Maurus on midagi rohkemat kui Treffnerist loodud kirjanduslik kuju: Tammsaare on tema kulunud tsiviilset väljanägemist ehtinud silmatorkavate jumalale omaste atribuutidega, Maurus ise nimetab end vestluses Indrekuga Jehoovaks, mitut puhku ei piirdu ta enda pidamisega jumala asetäitjaks "selles majas", vaid peab ennast otse jumalaks miniatuuris.

Vladimir Macura järelsõnast A. H. Tammsaare "Tõe ja õiguse" II köite tšehhikeelsele väljaandele (1980). Tõlkinud Leo Metsar.

“Oli veel üks asi, mis mõjutas Indrekut koduselt ja julgustavalt. See oli maja uks, millele ta lähenes, et teda avada. Avamise asemel aga laskis ta käe üle uksepinna libiseda ja tundis, et see on sooneline. “Just nagu meie vana linamasina võllid,” mõtles ta, “ainult kandid on veel rohkem kulunud, veel nürimad.”

“Tõde ja õigus” II, I ptk.

Koolimaja uks.

Töörühm:

Lavastusala juhataja: **Sirli Bergström**

Dekoratsioonid: **Tiit Villemsoo** juhtimisel
Ave Maser, Airi Look, Andres Allikvee, Bruno Linnamäe

Kostüümid: **Hilje Bergi** juhtimisel
Tiina Arro, Jaana Leib, Aalja Soome, Katrin Leete

Heli: **Kalle Nettan, Indrek Tiisel**

Valgus: **Kalle Karindi**

Rekvisiit: **Terje Kessel-Otsa, Illi Allabert, Daissa Maripuu**

Grimm: **Anu Konze, Enda Karimõisa, Maarja Järvasoo, Kaire Hendrikson**

Riitajad: **Ene Villemsoo, Marion Mitt, Veeli Tamm**

Lava: **Jaak Kaljuranna** juhtimisel

Lavastuses on kasutatud **Arvo Pärdi** ja **J. S. Bachi** muusikat

Kava koostas **Ülev Aaloe**

Kava kujundas **Jannus Jaska**

Tallinna Linnateater tänab:

Hendrik Kiisler,

OÜ Timmet,

Eesti Vabariigi Kaitsejõudude tagalapataljon

Tallinna Linnateatri toetajad

Tallinna Linnavalitsus

EESTI VABARIIGI
KULTUURIMINISTEERIUM

ESPAK

KAARE TEE EHTUSMATERJALIKESKUS

Paulig

map

Europe's local paper merchant

EE EESTI EHITUS

tundis end tõesti üksikuna,
eraldatuna, niipea kui raaguni =
leo mingisugust tundmatut takti.
ärast. Warganiäele nägkasse kogu
iturs, peaaegu olematus. Mis olud
nii tähtsana ja suurem, et tal püüdis
is ümbroues. Võhivõrad inimesed
lutus, et võis arnast välja raktida,
ivad postid lagedal või poolraagus
süraled keinarukijadega, metrad, sood.

TALLINNA LINNATEATER

www.linnateater.ee